

ASYA ARKEOLOJİSİ

*Kafkasya Arkeolojisi

KRONOLOJİ&KÜLTÜREL YAPI

© Telif Hakkı Korunmuş Esas

PREHİSTORİK KAFKASYA'DA NEOLİTİK ÇAĞ'DAN
ERKEN TUNÇ ÇAĞI'NA KADAR
KÜLTÜR VE ÇEVRE
BUGÜNKÜ ÇALIŞMALARIN ÖNCÜLERİ

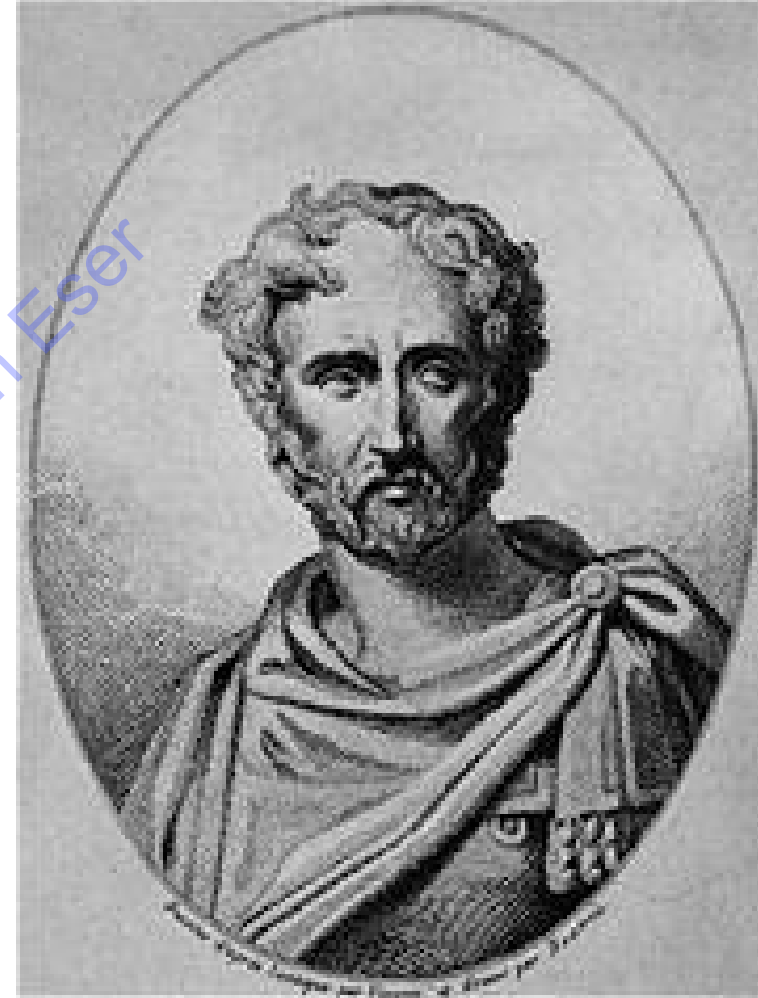
- 1965 ve 1975 yılları arasında Kafkasya Arkeolojisi çalışmaları bölgesel sentez serilerinin yayınlanmaya başlamasıyla oldukça büyük gelişme göstermiştir.

Kültürel Coğrafya

- Kafkasya Bölgesi hem kültürel hem de coğrafi olarak Doğu Anadolu ve Kuzeybatı İran ile bağlantılı verimli vadiler ve Karadeniz yoluyla liman yerleşimleri ve Türkiye ile birleşmektedir. Erişilmez dağları, geçitleri, çorak platolarıyla burada yaşayan halklara izole bir yaşam alanı sunmuştur.

M.S. 1. yy.'da Romalı Tarihçi Pliny, Yunanlı tüccarların Karadeniz'deki Rioni ırmağı yakınlarındaki Yunan Kolonisi Dioskurias/ Sokhum'daki Colchisli tüccarlarla ticaret için 130 tercümana ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir.

- Kafkasya'da arazinin birbirinden kopuk coğrafyası kültürel veya politik/siyasi birleşmeyi engellemiştir.

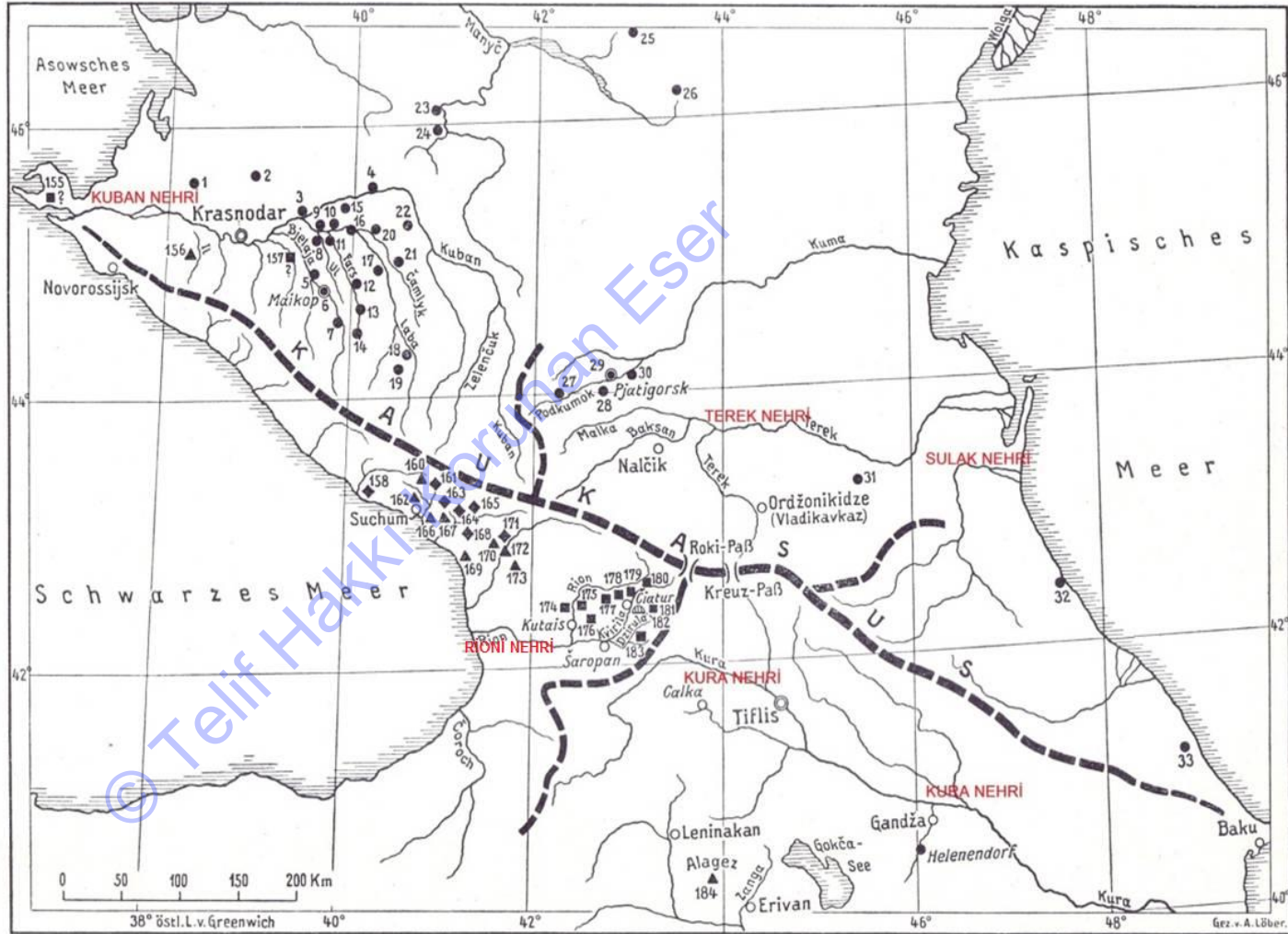

- Dağıstan ve Kuban Bölgesi Transkafkasya kültürlerinin birleştiği noktadır. Ancak bu kültürler birbirinden farklı lokal özellikleri de barındırmaktadır.

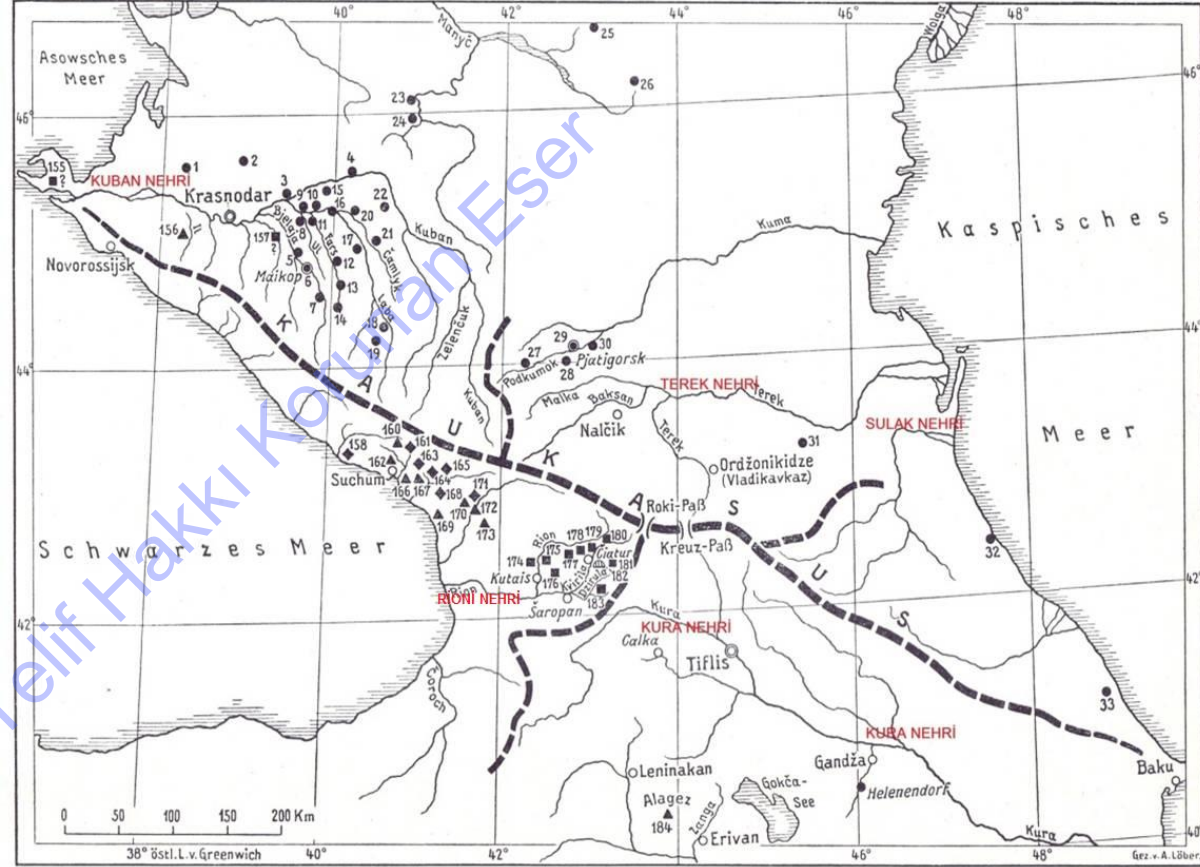
- Bu bölgelerdeki Arkeolojik eserler, güneyle bağlantılı tipolojik özelliklere dayalı, güvenilir bir kronolojiyi belirleyen unsurlar değildir. Bu duruma bölgesel iletişimin olmaması ve yerel baskın karakterlerin ağırlığı neden olmuştur. Bu belirsizlik aslında bütün Kafkasya için güvenilir bir kronoloji inşa etmeyi zorlaştırmaktadır.

- Büyük Kafkasya'nın güneyindeki Kura ve Rioni nehirlerinin oluşturduğu vadiler Karadeniz'den Hazar Denizi'ne kadar bir koridor görevi görmektedir.

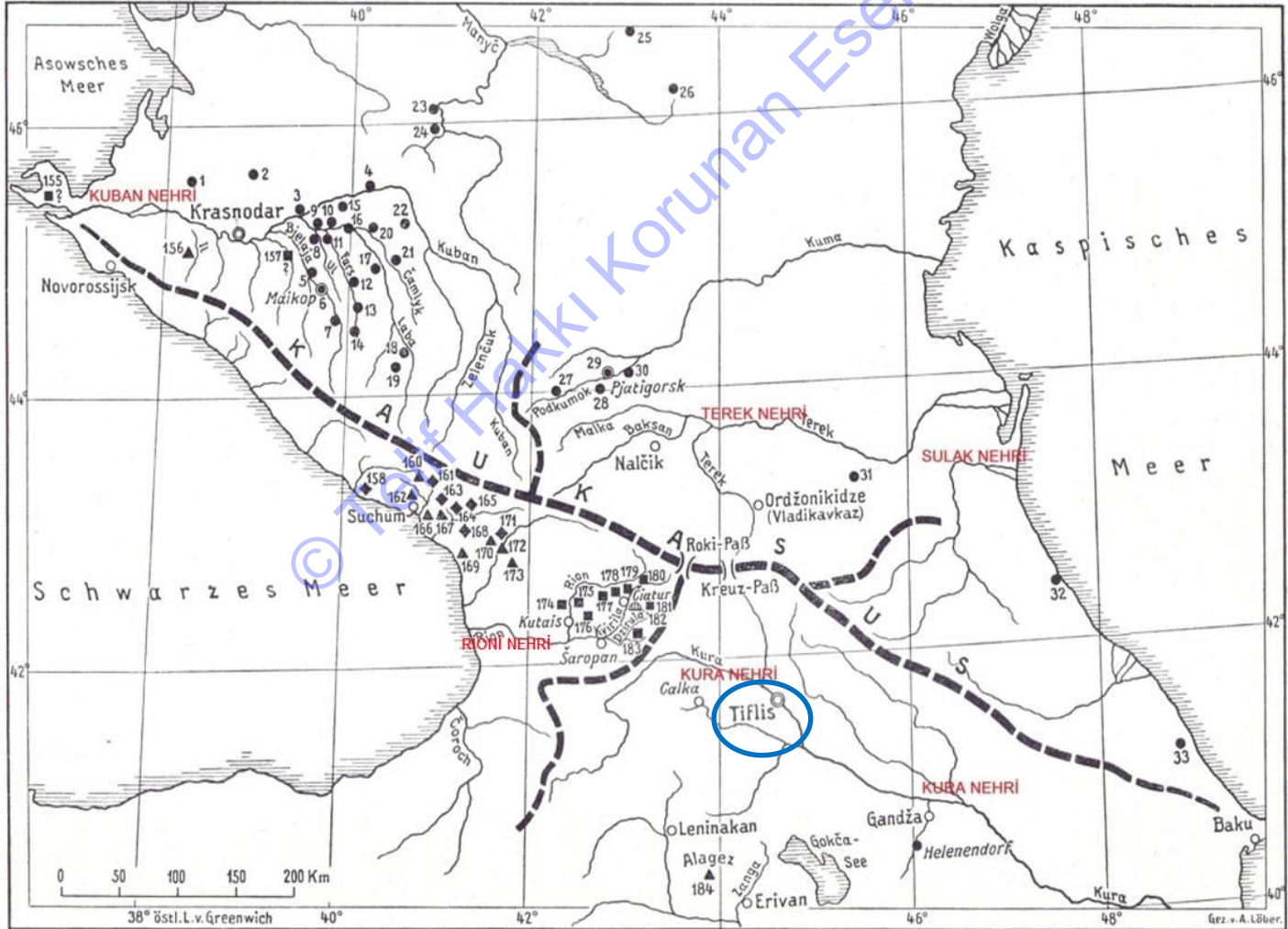

Dağların güney eteklerinde, ekolojik dengeleri iyi korunmuş Rioni ile Yukarı ve Orta Kura Havzaları Gürcistan sınırlarındadır. Rioni yani, Antik Colchis, yarı tropikal bir iklime sahip zengin orman örtüsüyle kaplıdır.

- Gürcistan'ın başkenti Tiflis, bölgeden geçen doğu-batı kuzey-güney yollarının tam birleşme noktasında ormanlık bir arazide kurulmuştur. Azerbaycan içlerine kadar uzanan Aşağı Kura Vadisi kuru step karakterindedir. Kura-Rioni havzalarından sonra Güney Kafkasya'nın geriye kalan kısmı Ermenistan platosundadır.

Güney Kafkasya dağları 3788-4546 m arasında iken, Volkanik Ermenistan platosunun kuzeyi 2273m yüksekliktedir. Özellikle Ermenistan'ın kuzeyi volkanik kökenli bazalt ve andezit türü taşlar bakımından zengindir.

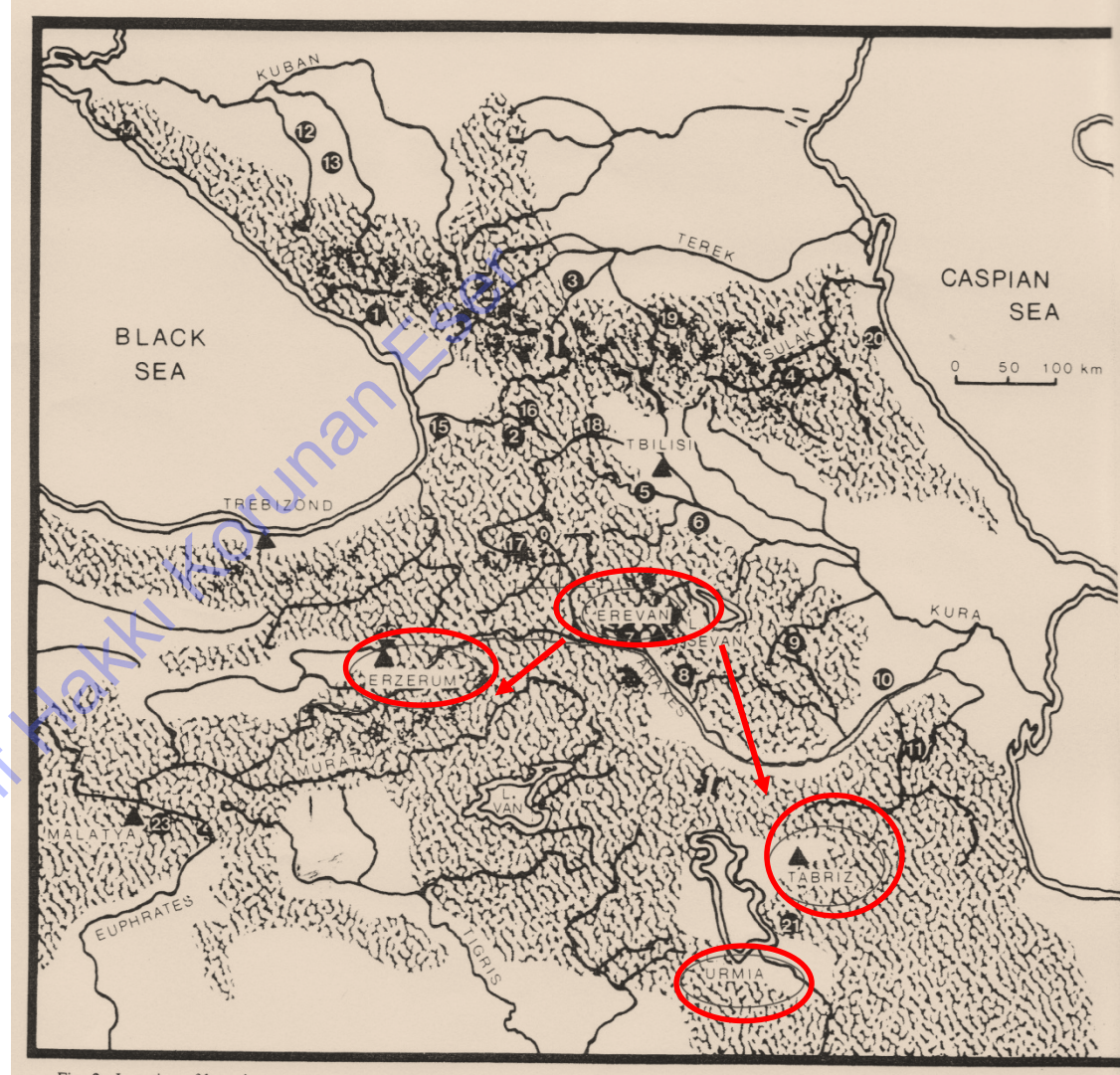

- Büyük Kafkasya'nın güneyi, Transkafkasya olarak da adlandırılmaktadır. Birçok önemli yol ağı Transkafkasya'da birleşmektedir.

- Tiflis'ten güneye, Ermenistan Platosu'na uzanan geleneksel güney yolu Aras üzerindeki Erivan'dan geçmektedir. Erivan doğu-batı kuzey-güney yollarının karşılaştığı ikinci kavşak noktasıdır. Buradan Aras nehrinin kolları ile yol güneydoğuya Tebriz'e doğru Urmiye Gölü'ne uzanır, batıda ise Erzurum ve Doğu Anadolu'ya ulaşır.

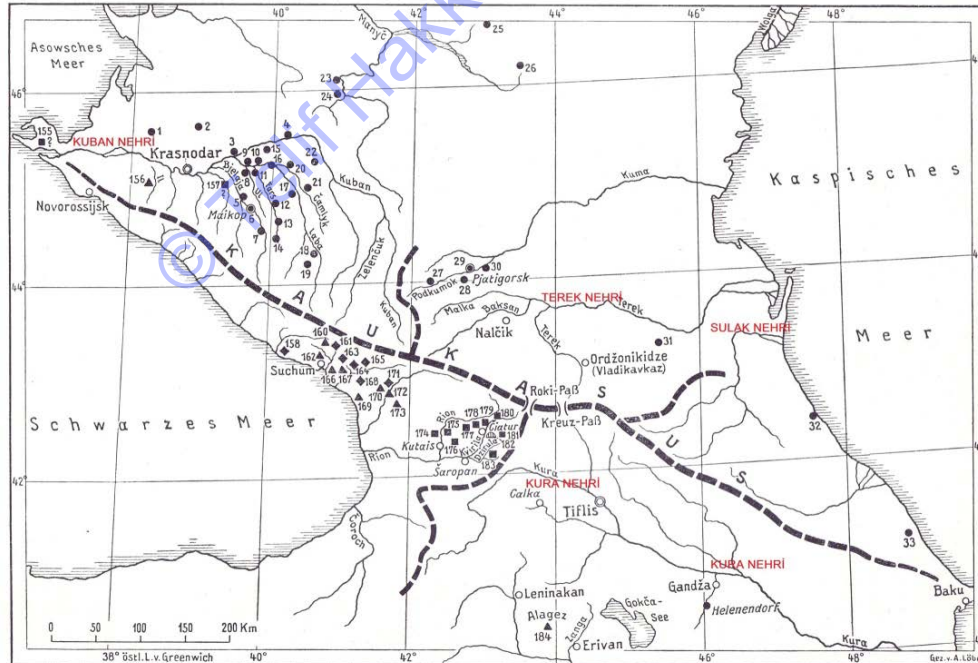
- Güney yolu Urmiye'nin batısından Van Gölü'ne buradan Elazığ-Malatya'ya bağlanır ki bir kolu Orta Anadolu'ya diğeri Diyarbakır üzerinden Kuzey Suriye'ye giden yollara ulaşır. Bu yol ağları boyunca yerleşimlerin yoğun bir şekilde ortaya çıktığını görmekteyiz.

NEOLİTİK ÇAĞ'DA KAFKASYA

- Kafkasya'nın Neolitik Çağları çok iyi bilinmez, hatta bu dönemle ilgili çok az bilgi ve hayvan veya bitkilerin evcilleştirilmesiyle ilgili çok az veri mevcuttur. Neolitik Çağ yerleşimlerinin çoğu gerçekte Kalkolitik ile çağdaştır. C 14 tarihlerinin olmaması, Yakındoğu ile direkt eser bağlantılarının yapılamaması veya birden fazla dönemde kullanılan açık hava yerleşimleri bölgesel bir kronoloji kurmamızı veya kurulsa bile her bir yerleşimin kronoloji tablosundaki yerini belirlememizi zorlaştırmaktadır.

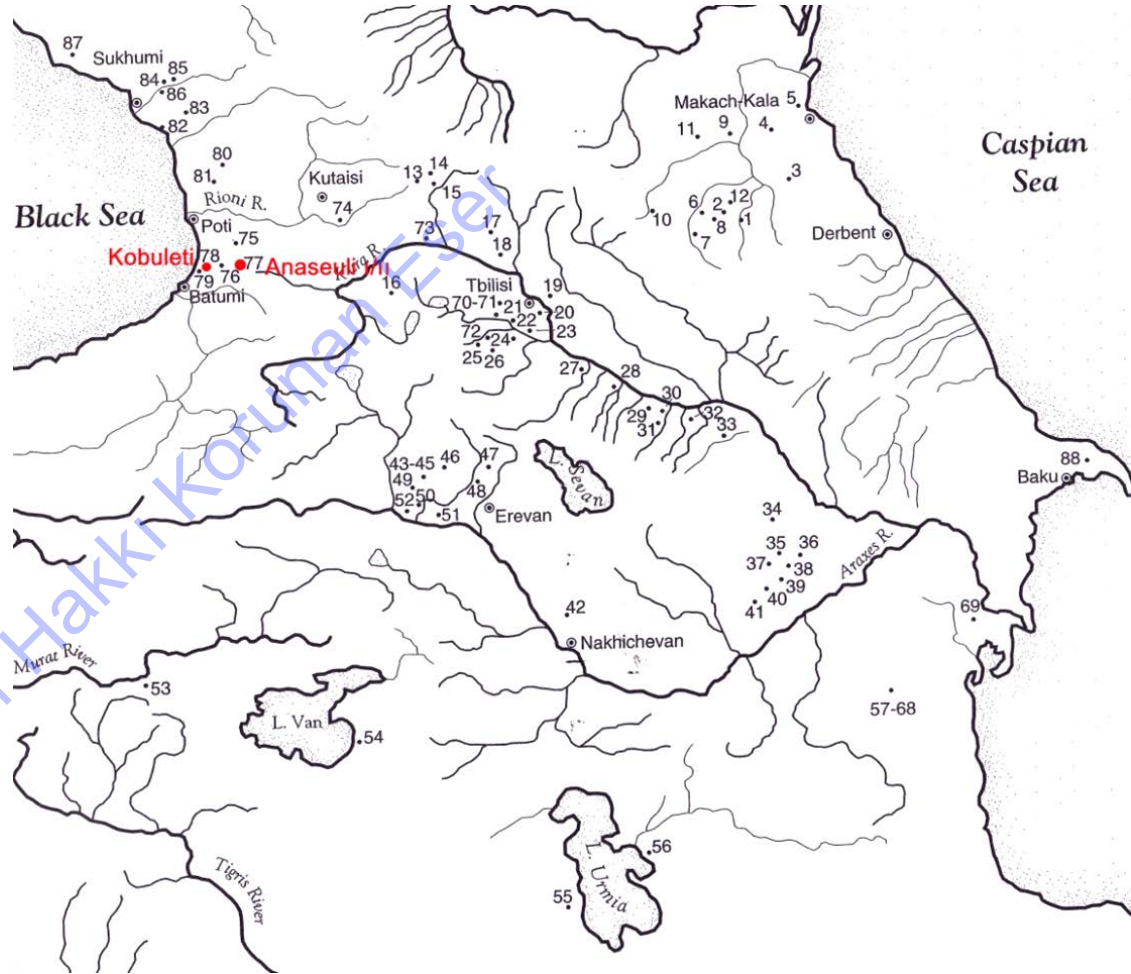
Kafkasya'nın birçok yerinde özellikle Colchis ve Kuban'da mikrolit teknolojisinin kullanımı Mezolitik Çağ'dan Erken Tunç Çağı'na kadar devam etmiştir. Bu ayırım kronolojiden ziyade işlevsel olmalıdır. Kafkasya'da Neolitik Çağ'a tarihlenen yerleşimlerin çoğu yüzey araştırmalarıyla tespit edilmiştir. Bunların içinde bir taş alet üretim atölyesi, bir yerleşim veya mezarlık kazılmıştır. Bunların hiçbirisi de maalesef çok iyi tarihlenememiştir.

Gürcistan

- Gürcistan'da bulunan Neolitik yerleşimlerin tamamı Colchis Ovası'nda ve Karadeniz sahil şeridi boyunca kurulmuştur. Güney Colchis'te Erken Neolitik yerleşimleri Makharadze-Kobuleti Bölgesinde iç kesimde Anaseuli I ve Kintrishi nehrinin ağzında oluşan haliçteki Kobuleti'dir.

GÜRCİSTAN PALEOLİTİK VE MEZOLİTİK BULUNTU YERLERİ

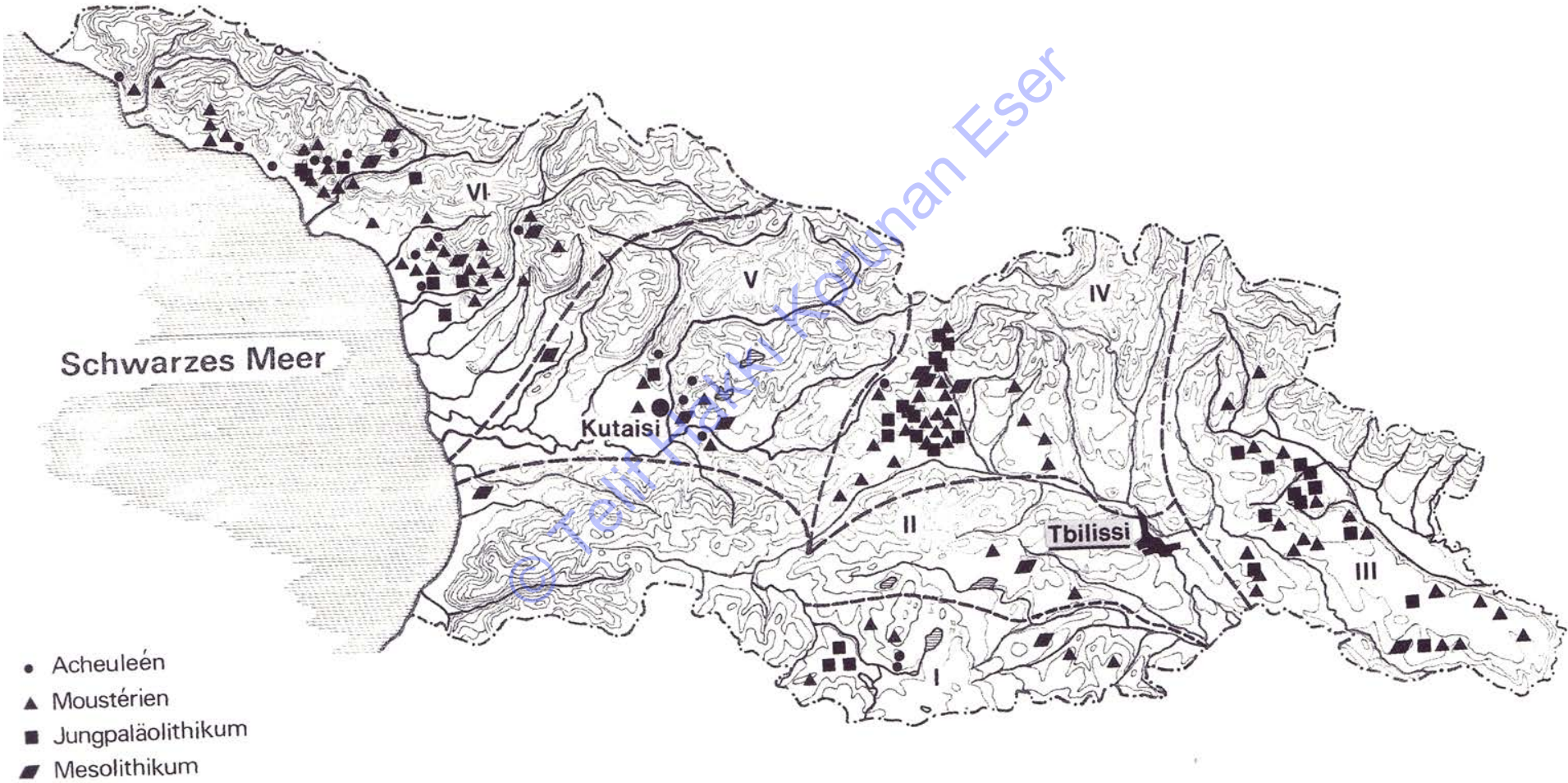
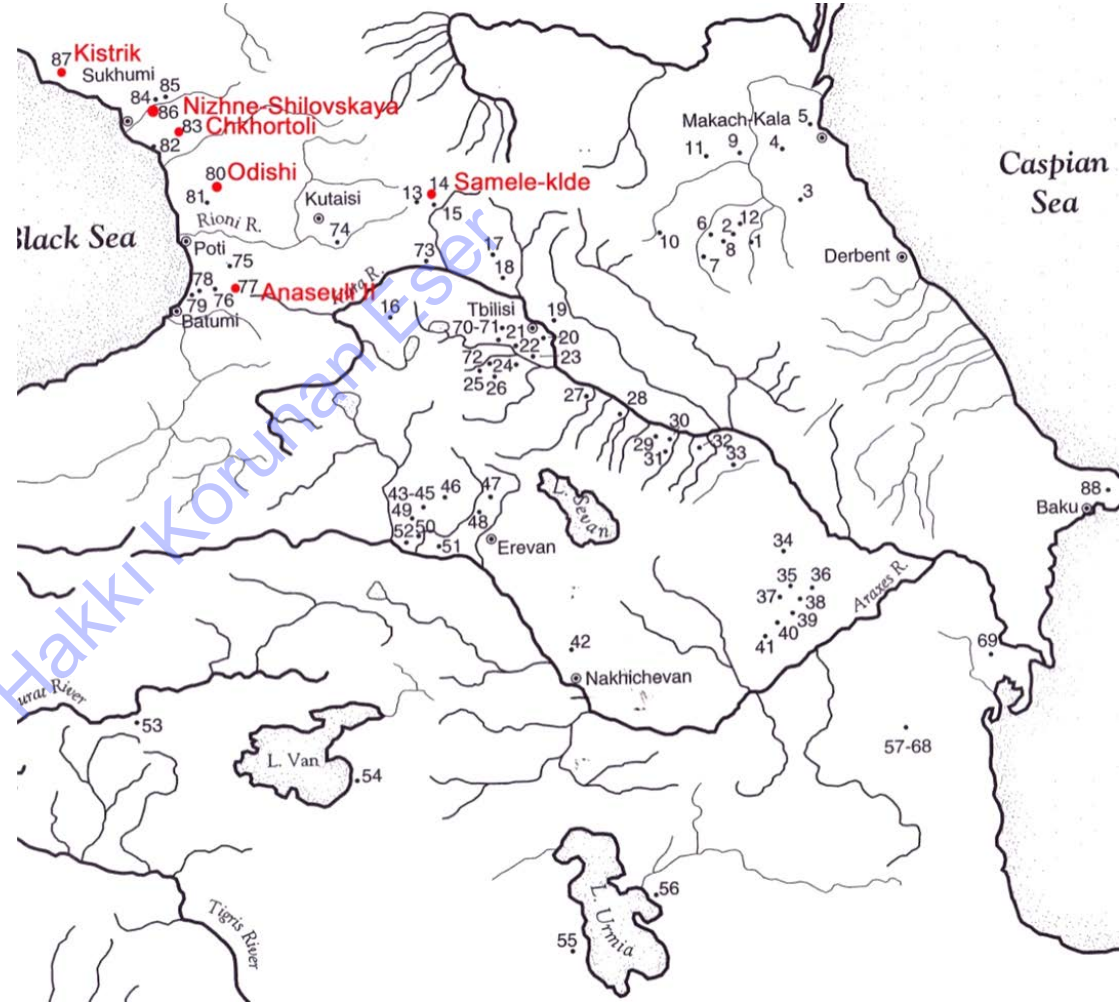

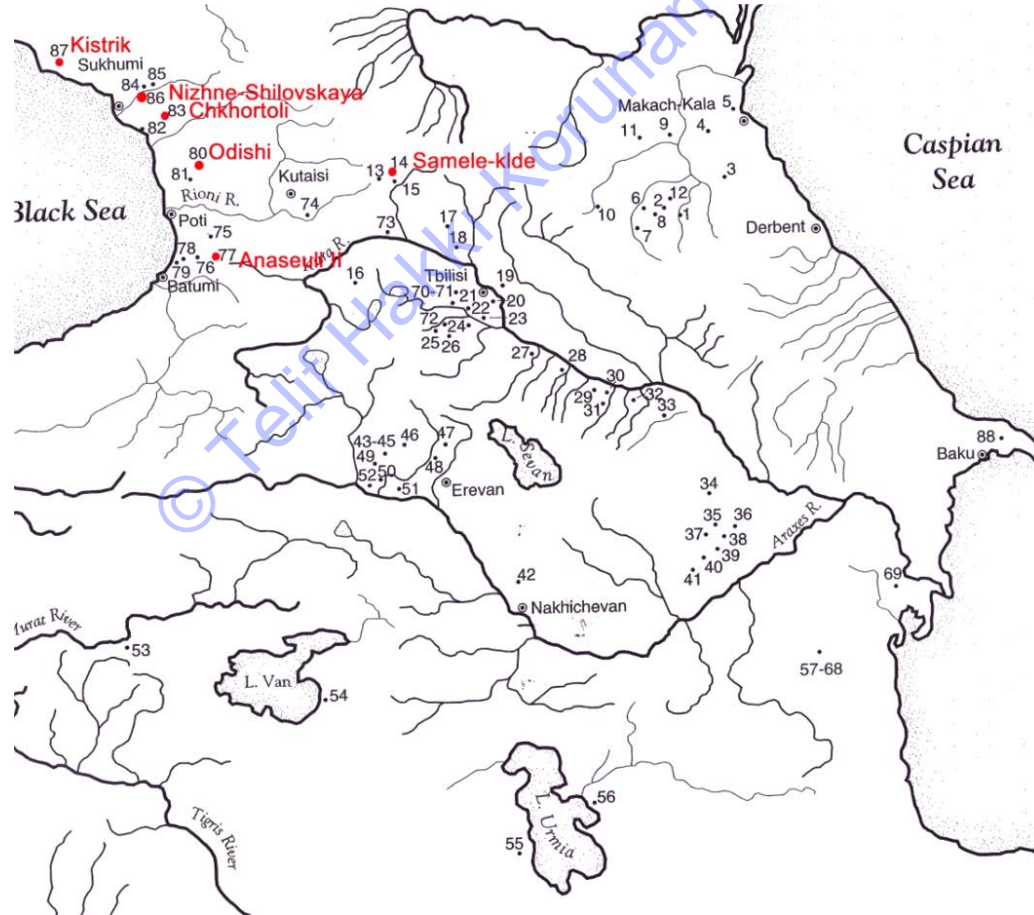
Abb. 4. Verbreitung von Paläolithikum und Mesolithikum (nach D. Tušabramišvili).

Gürcistan Geç Neolitik yerleşimleri oldukça fazla sayıda. Bunların içinde Anaseuli II, Imereti'de Dzhuruchula nehri üzerindeki Samele-klde mağara yerleşimi ve Karadeniz sahilinde 4 yerleşim Zugdidi yakınındaki Odishi, Abhazya'daki Gudauti yakınındaki Kistrık, Adler şehri yakınındaki Nizhne-Shilovskaya ve Chkhortoli'dir.

- Karadeniz sahilindeki Nizhne-Shilovskaya ve Kistrik gibi yerleşimlerde seramikler bezemesiz iken, Batı Gürcistan'daki Colchis bölgesindeki Samele-kıde, Anaseuli II ve Odishi seramiği zikzak çizgiler ve dış yüzü kabartma yuvarlak bezemelerle süslenmiştir.

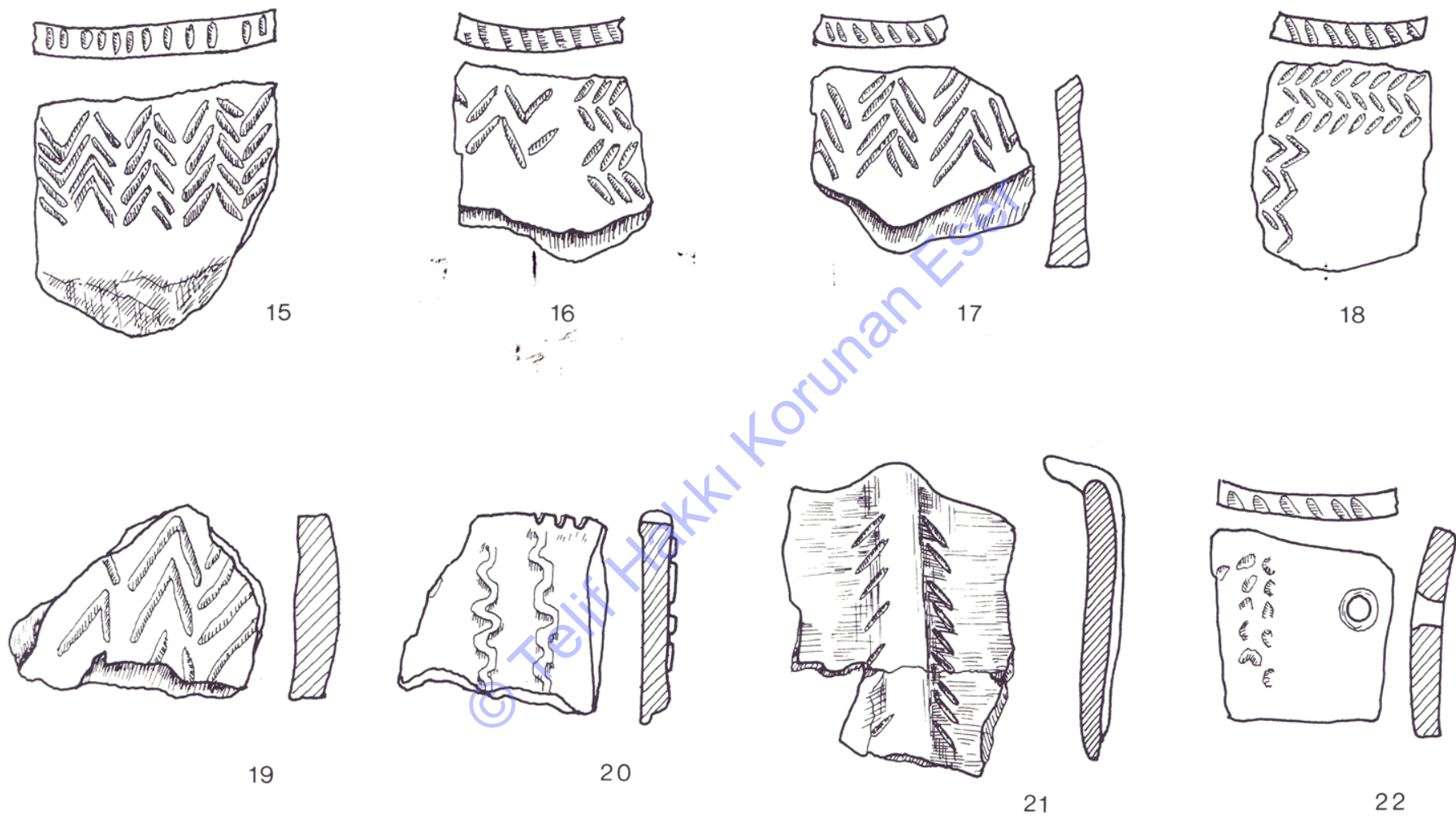

Abb. 11. 1–8 Silexpfeil- und -speerspitzen aus Tetramiza. – 9–14 Steinhacken aus aeneolithischen Siedlungen. – 15–22 Neolithische Keramik aus der Siedlung Anaseuli II.

Geç Neolitik kültürlerde yerel çakmaktaşının yerini, yerel olmayan obsidyen aletlerin alması belki de değişim ya da göç hareketine işaret etmektedir.

Mikrolit formlarının öncü tipleri Geç Neolitik Dönem'de de devam etmektedir. Bunların çoğu iki yüzeyli alettir.

A. Formozov, bunları kronolojik olarak Natuf/ Natufiyen kültürüyle ilişkilendirir.

1

1

2

3

4

5

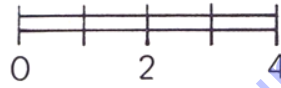
6

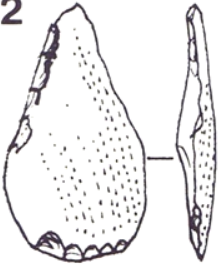
7

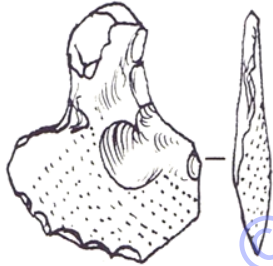
8

2

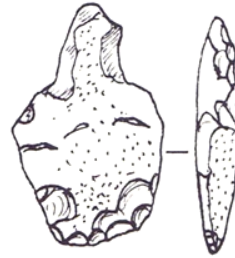
9

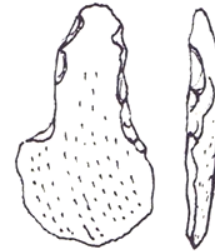
10

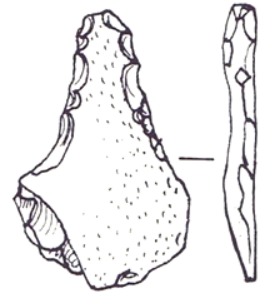
11

12

13

14

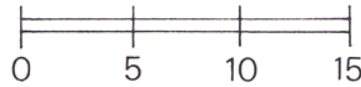

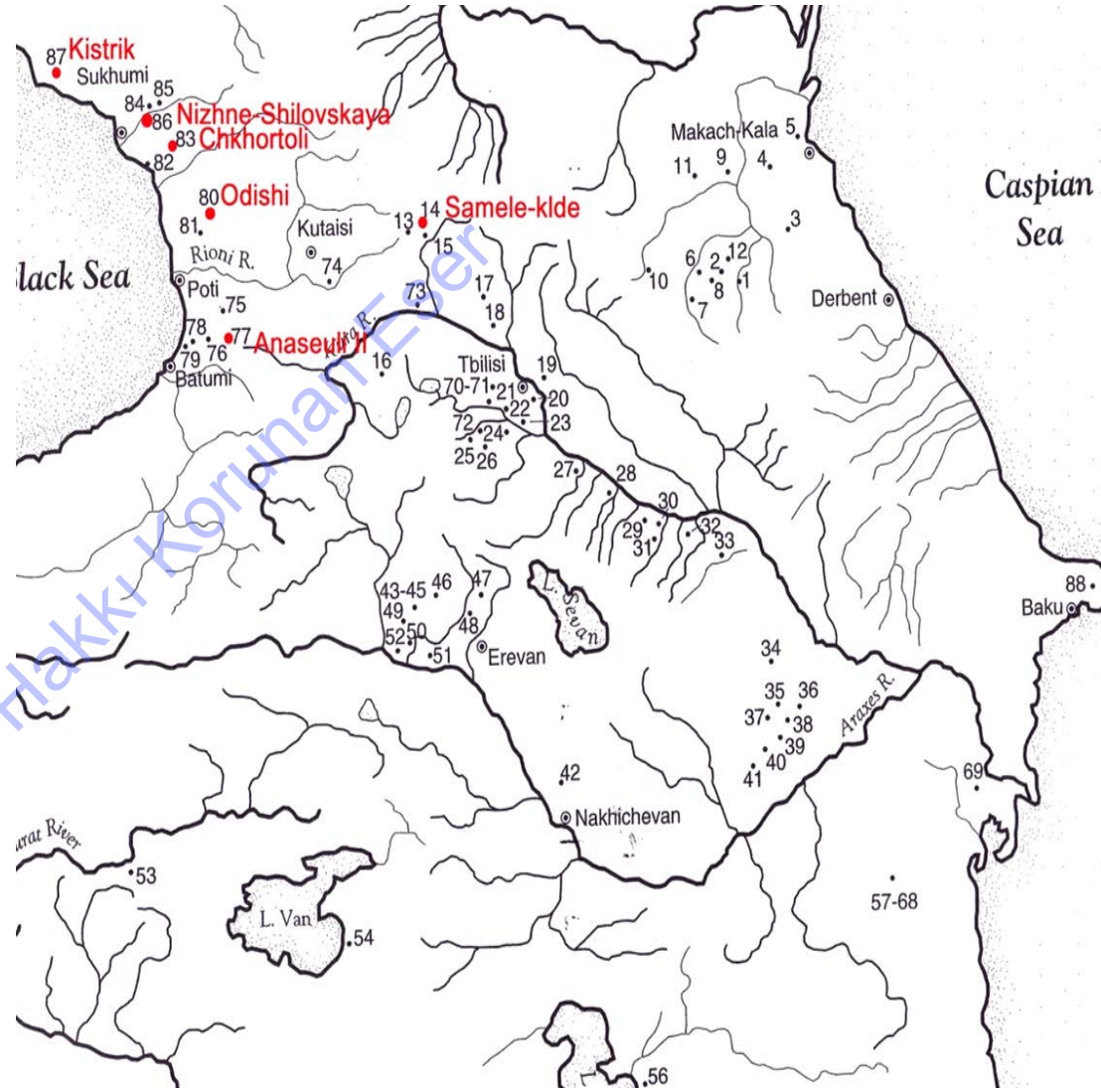

Abb. 10. Neolithische Werkzeuge aus Odishi. 1–5 Äxte; 6–13 Makrolithe.

Kafkasya'daki Neolitik yerleşimlerde mimari oldukça nadirdir. Kistrik'te bir evin zemin kısmında bir öğütme taşı ve 1 m derinliğinde depolama amaçlı bir çukur bulunmuştur. Bu yapıların işlevlerinin yorumlanması üzerine bazı tartışmalar vardır.

Doğrudan çok az kanıt olmasına rağmen Batı Kafkasya'da Geç Neolitik geçim ekonomisi üzerinde bazı belirgin farklılıklar vardır.

Kistrik'te yanmış tahıl kalıntıları bulunmuştur. Mikrolit aletlerin sayısında genel bir artışın olması orak bıçaklar, havan elleri, öğütme taşları gibi yeni tip aletlerin ortaya çıkışı sebebiyle, B. Nebieridze bölgede tarım ekonomisinin başlamış olduğunu düşünmektedir.

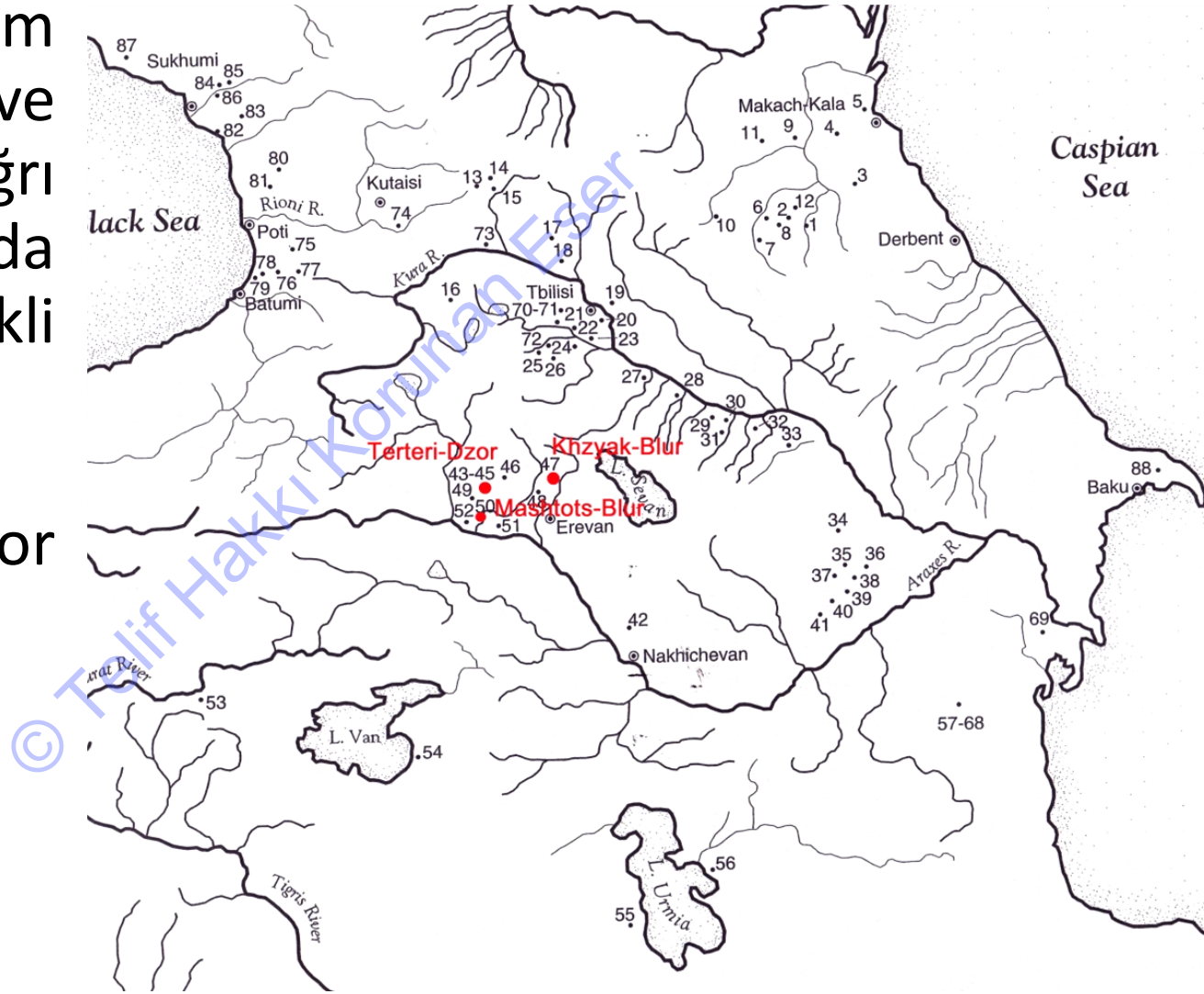

Diğer taraftan R.M. Munchaev Geç Neolitik Çağ'da tarım ve hayvancılığın başladığına inanmakla birlikte, yerleşik düzenin henüz tam olarak gerçekleşmediğini düşünmektedir.

PALÄOLITHIKUM (Altsteinzeit)	1,75 Millionen Jahre	WERKSTOFF STEIN	
	35.000	Funde der ersten Hominiden in Dmanissi (Homo erectus)	
MESOLITHIKUM (Mittelsteinzeit)	16.000	Funde des Homo sapiens in Dewis Chwreli	
NEOLITHIKUM (Jungsteinzeit)	9.000	Übergang von Höhlen- zu Freilandsiedlungen	
		Neolithische Revolution: Erste Viehzüchter und Ackerbauern. Herausbildung zweier Kulturbereiche in West- und Ostgeorgien. Erste Keramik um 7.000 v. Chr.	
CHALKOLITHIKUM (Kupfersteinzeit)		WESTGEORGIEN	OSTGEORGIEN
		DIE EPOCHE DER FRÜHEN METALLE	
	6.000		<i>Frühe Ackerbaukultur</i>
			<i>Schulaweri-Schomutepe-Kultur</i>
	5.600 - 5.400	Erste Kupferobjekte in Sagwardschile, Tetri Mgwime, Samele Klde, Matschara	Erste Kupferobjekte in Chramis Didi-Gora, Aruchlo/Nachiduri
	4.100 - 3.900		Erste Zinnbronzeobjekte in Delissi

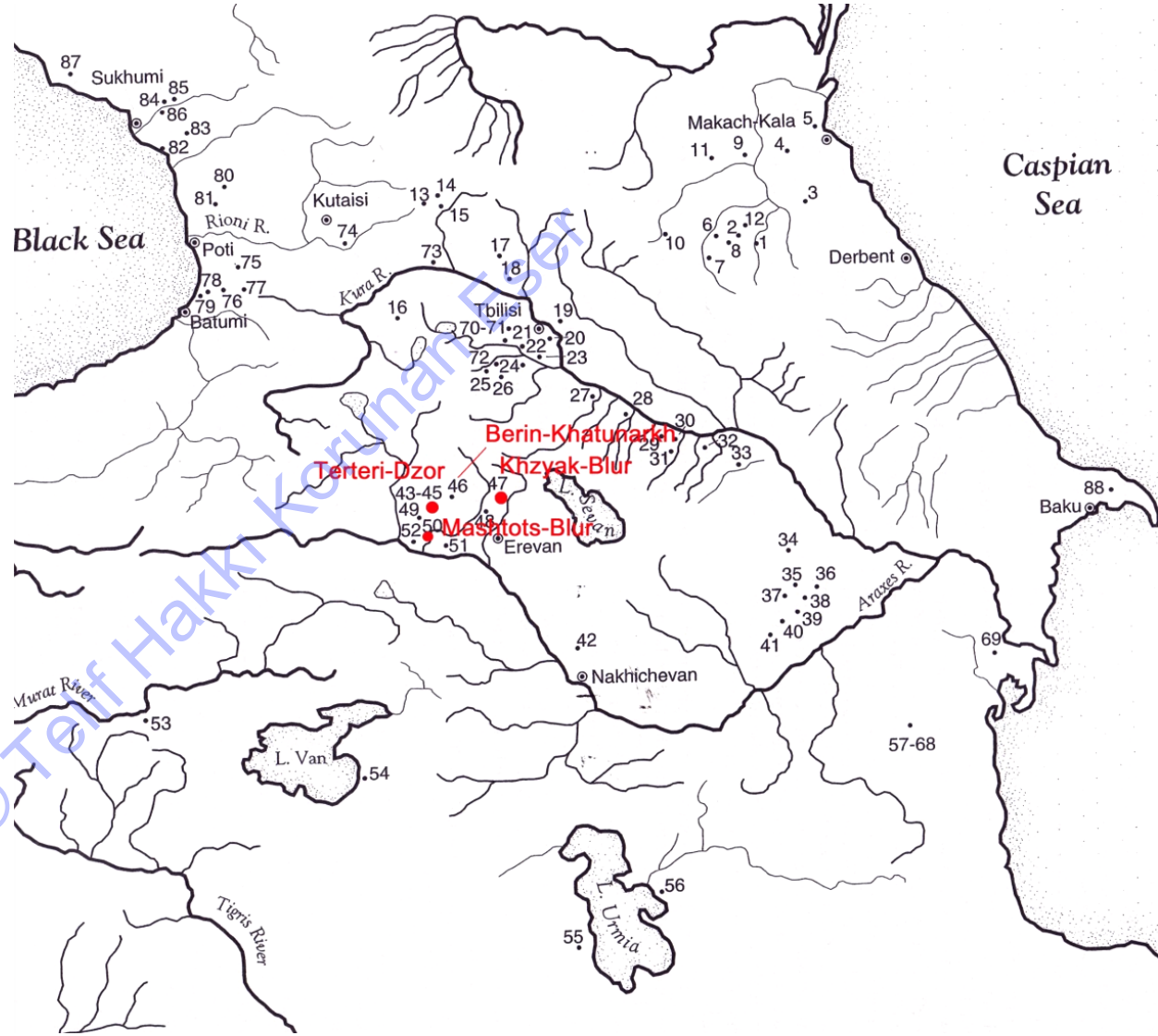
ERMENİSTAN

- S. Sardaryan, iki Akeramik yerleşim olarak Zaghe ve Barozhi'yi ve Ağrı Dağı Ovası'nda da bir dizi Seramikli Neolitik yerleşimlerin varlığını rapor etmektedir.

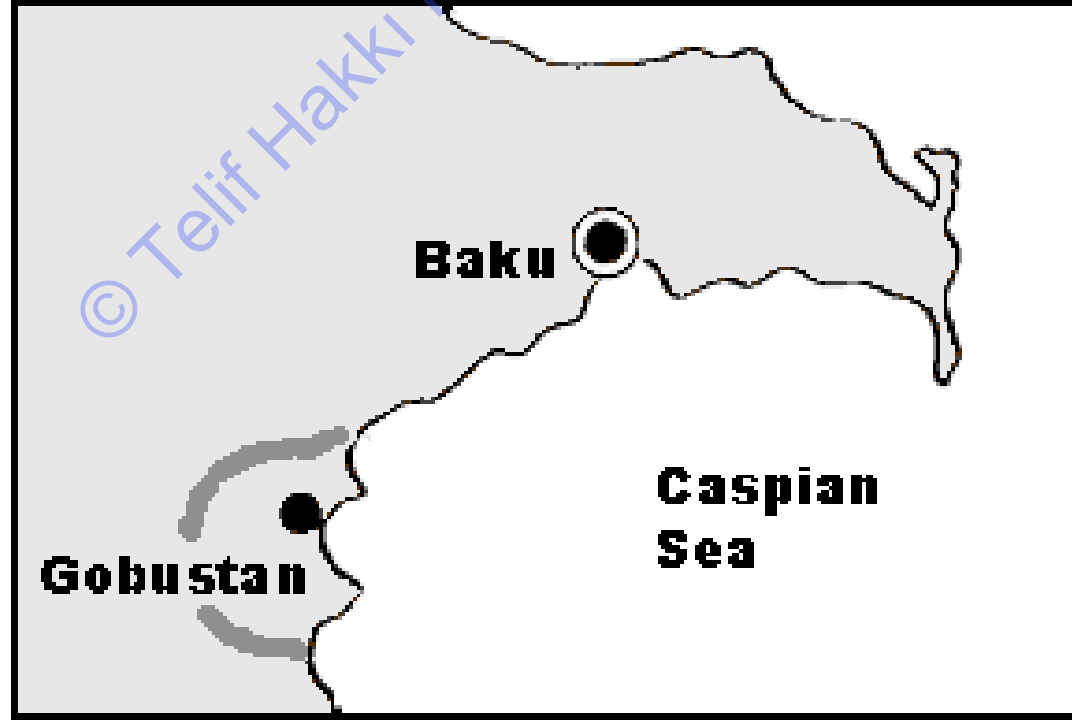
- 150 m çapındaki Berin-Khatunarkh yerleşimi iki kültür tabakasına sahiptir.
- Üst tabaka Ortaçağ yerleşimi iken Neolitik ikincisi Çağ'a aittir.

- Taş buluntular arasında bıçaklar, kazıyıcılar, mikrolit aletler, öğütme taşları, havanlar, çapalar, baltalar vardır.
- Kemik biz/delici ve orakların yanı sıra düz dipli bir kaba ait üç parçanın bulunduğu belirtilmiştir.

AZERBAIJAN

- Bakü yakınındaki Hazar kıyısındaki Kobistan Bölgesinde Beyuk-dash'ta Mezolitik ve Neolitik Çağ'a ait kaya sığınaklarının varlığı bilinmektedir. Kazılarda bulunan taş aletlerin teknolojisi Mezolitik ve Neolitik yerleşimlerin arasında sürekliliğe işaret etmektedir.

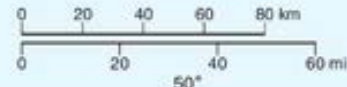

AZERBAIJAN

The boundaries and names shown and the designations used on this map do not imply official endorsement or acceptance by the United Nations.

- National capital
- ⊙ Autonomous republic (AR) and oblast (AO) centres
- Town
- ✈ Major airport
- International boundary
- Main road
- - - Secondary road
- Railroad

Белюкдаш, нижняя терраса,
камень 1а

AZERBAIJAN

© Telif Hakkı Korunan Eser

Белюкдаш, верхняя терраса,
камень 12 (восточная сторона)

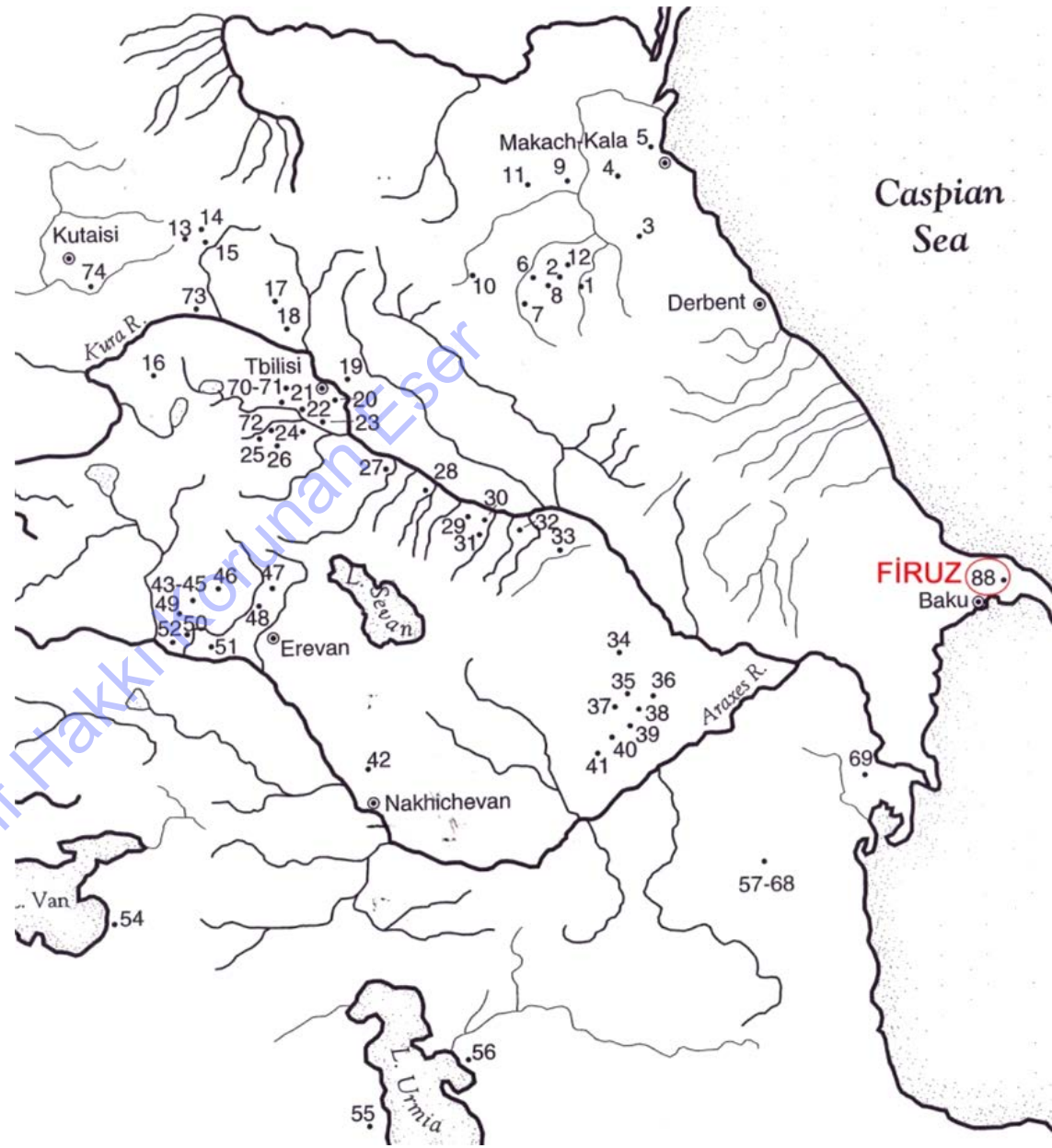

Neolitik tabakalarda konik dipli kaba çanak çömlek parçaları bulunmuştur.

Neolitik yerleşimler ve Kilikdage yakınındaki Neolitik, Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı tabakaları olan bir taş alet üretim atölyesi bu tabakalanma ile Kafkasya'nın önemli merkezleri içinde yer almaktadır.

**Azerbaycan'da
Neolitik Çağ'a
tarihlenen birkaç
kurgan vardır.
Kichikdash/küçüktaş
bölgesinde bulunan
Firuz yerleşiminde
çanak-çömleksiz kalın
bir (15-20 cm)
Neolitik Çağ üzerinde
Erken Tunç Çağı
eserleri bulunmuştur.**

- Neolitik Çağ taş aletleri içinde üçgen veya geometrik mikrolit bıçak ve kazıyıcılar ele geçmiştir.
- Bunların yakınındaki bir platformun yakınında 11 kafatası ve karışık kemiklerin ele geçtiği bir mezar bulunmuştur. Mezar buluntuları içinde taş ve kemik aletler de ölülerle beraber gömülmüştür.

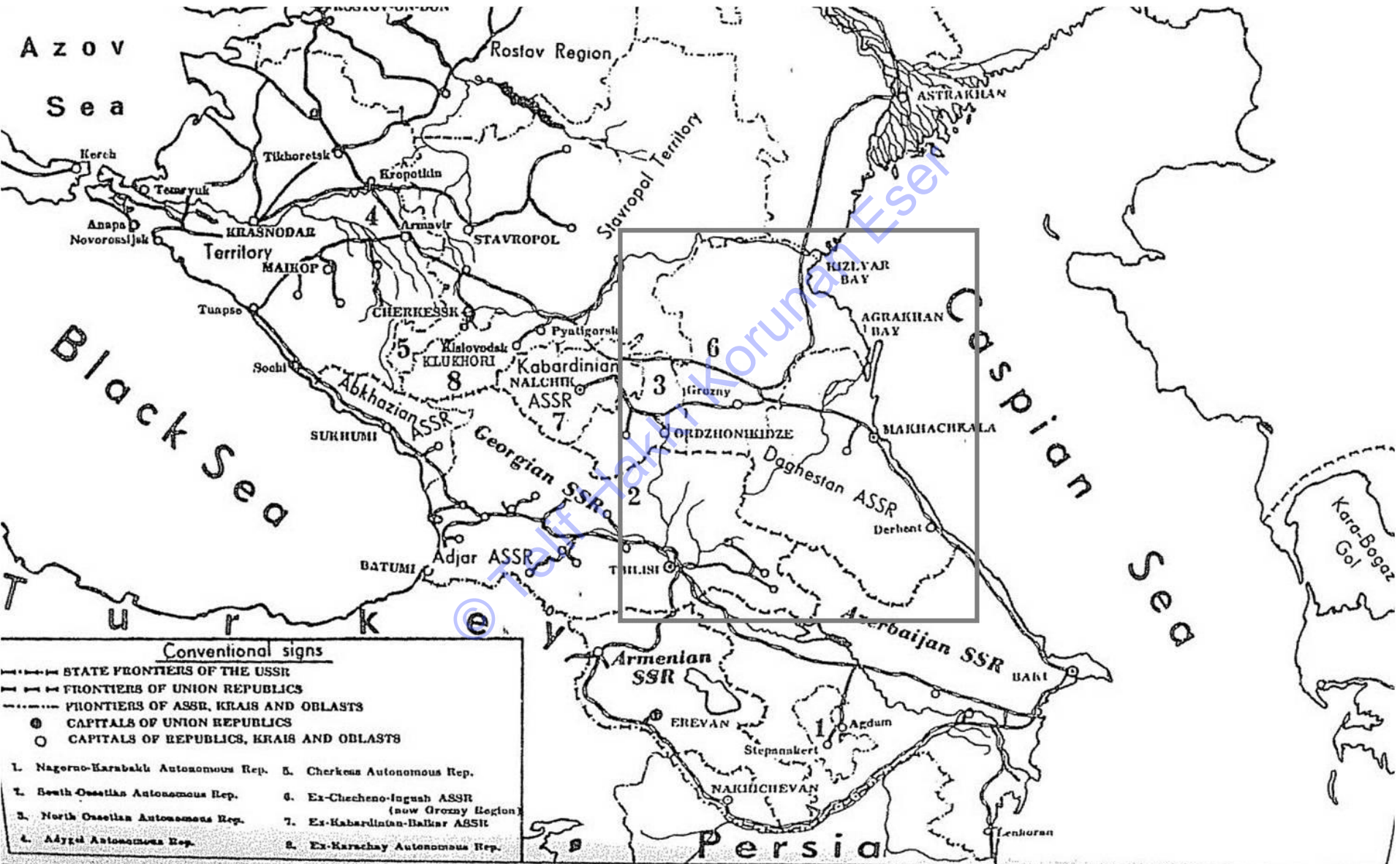

- Formozov'un Erken Neolitik olarak sınırladığı Firuz buluntuları yerel Üst Paleolitik tipleriyle yakın özellikler gösterir. Bununla birlikte bu yerleşimleri tarihleyebilecek herhangi bir önemli veri olmamasına rağmen Erken Tunç Çağı'ndan önceki bir döneme ait olmalıdır.

- Firuz mezar buluntuları, Kuzey Kafkasya'da Nalçık'ta bulunan ve M.Ö. IV. Bine tarihlenen eserlere benzemektedir.
- Diğer iki mezar Stepanakert Erken Tunç Çağı kurganları altındaki (Kurgan 119 ve 125) mezarlar, Mezolitik Çağ'a tarihlenir.
- Aslında bu kurganlarda ele geçen ve Kura-Aras (ETÇ) kültüründen daha eski birkaç parça çanak çömlek dışında tarihlendirme için hiçbir stratigrafik veri yoktur.

DAĞISTAN VE HAZAR'IN BATISI

RUSSIE

GÉORGIE

TURQUIE

ARMÉNIE

AZERBAÏDJAN

IRAN

KALMOUKIE

ADYGHÉIE

KABARDINO-BALKARIE

KARATCHAEVO-TCHERKESSIE

OSSETIE DU NORD

OSSETIE DU SUD

ABKHAZIE

ADJARIE

TCHETCHÉNIE

INGOUCHIE

DAGHESTAN

Tbilissi

Erevan

Gandja

Haut-Karabakh

NAKHITCHEVAN (Azerbaïdjan)

Elitsa

Krasnodar

Kouban

Stavropol

Maïkop

Tcherkessk

Naltchik

Nazran

Vladikavkaz

Grosnyi

Makhatchkala

Sotchi

Soukhoumi

Koutaïssi

Batoum

Gümrî

Kaura

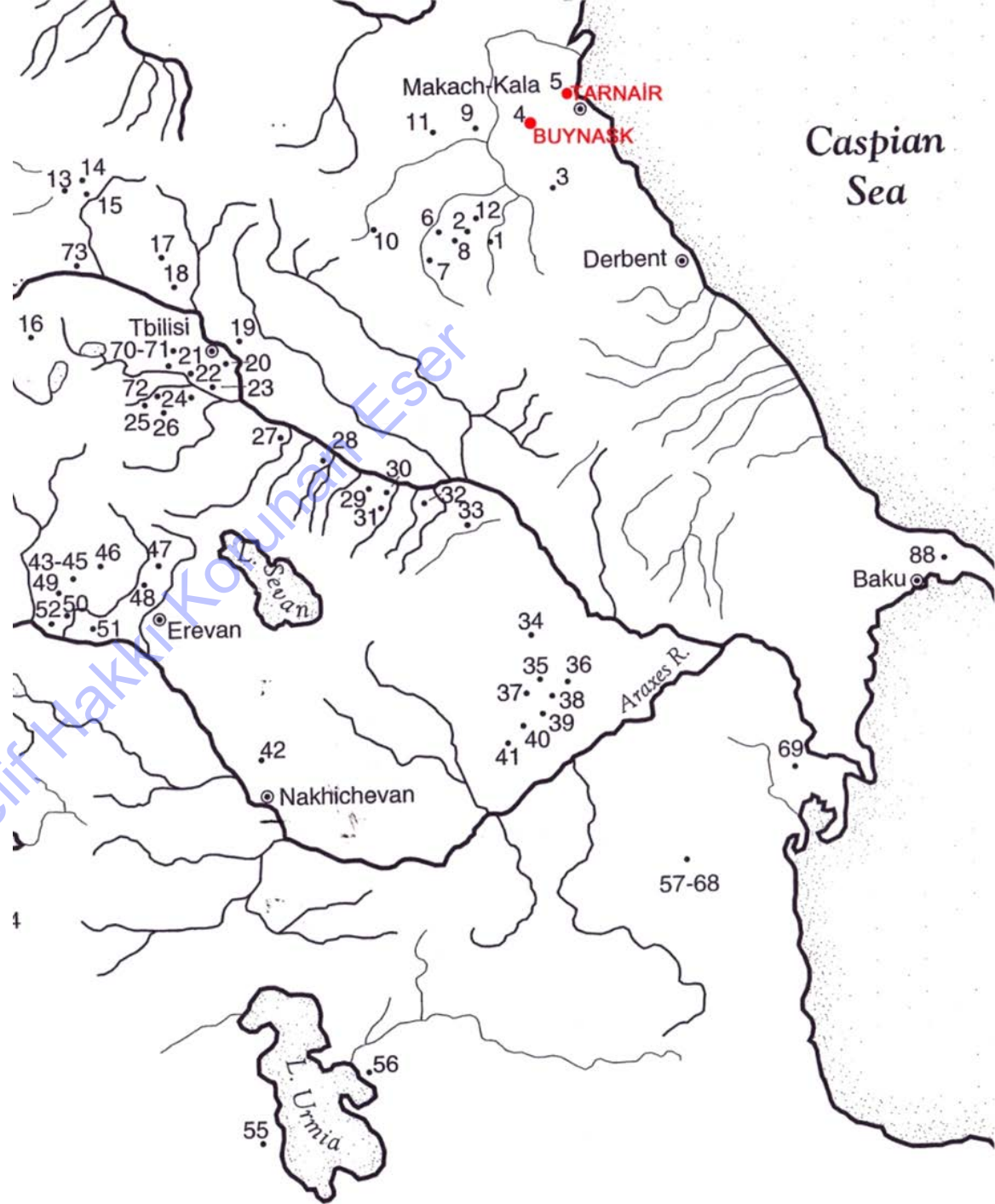
Bakou

Lac de Van

Ardabil

Mer Caspienne

- Tarnair ve Buynask dışında Dağıstan'ın büyük çoğunluğu yüzey araştırmalarından tanınır.
- Bu iki yerleşim bıçak, kazıyıcı ve kalem gibi mikrolit aletlerden anlaşıldığı kadarıyla tek bir döneme aittir.

- Kenarları cilalı kama ile çekiç – balta türü aletler de mevcuttur. Kotovich, bu Yontmataş aletleri “[Tardenoisian](#)” formlarıyla benzer görür ve Erken Neolitik’e tarihler.

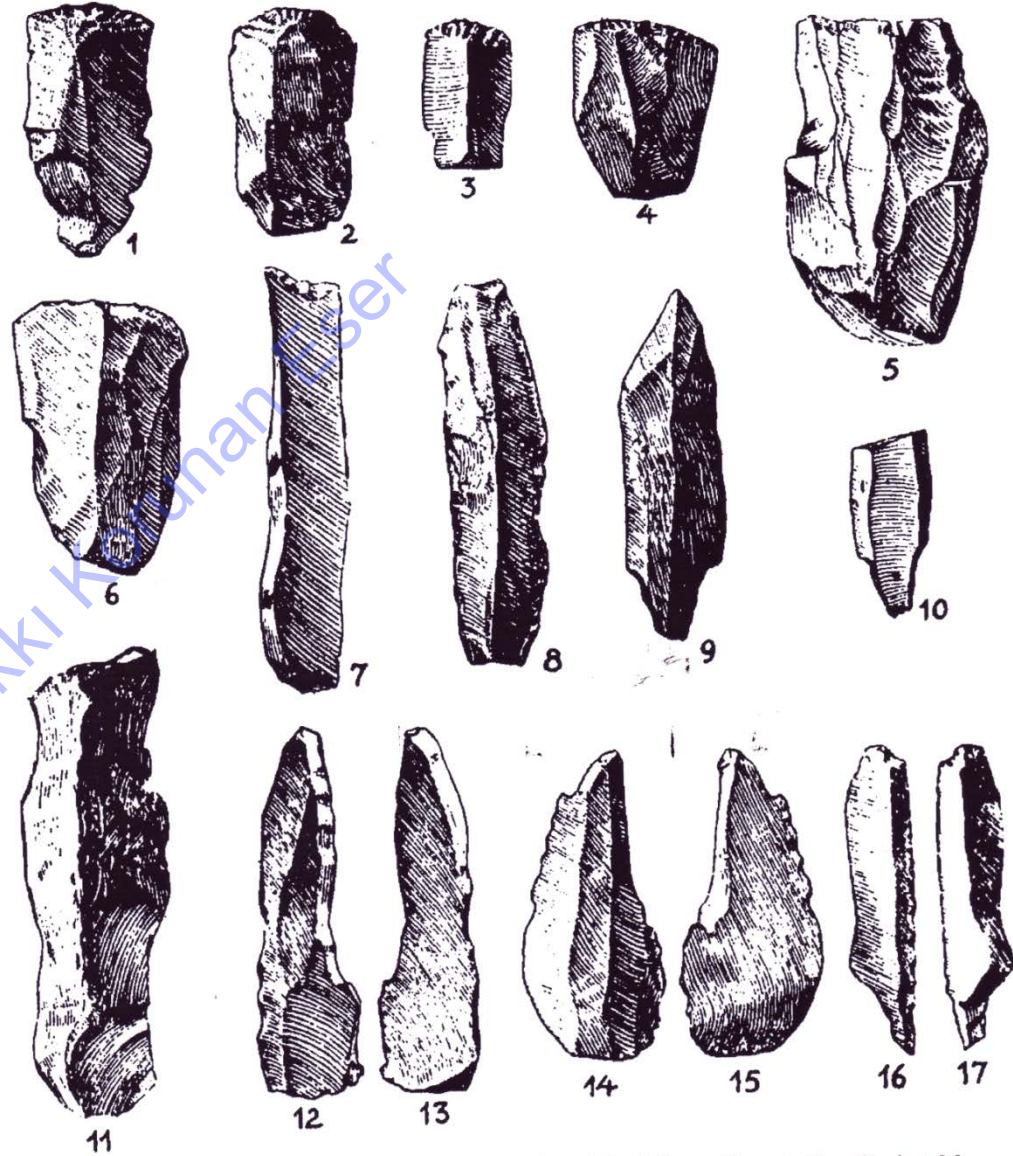

FIG. 2. Lower Tardenoisian (Swiderio-Tardenoisian) from the station Smiatchka XIV (Ukraine). After Rudynski (2/3).

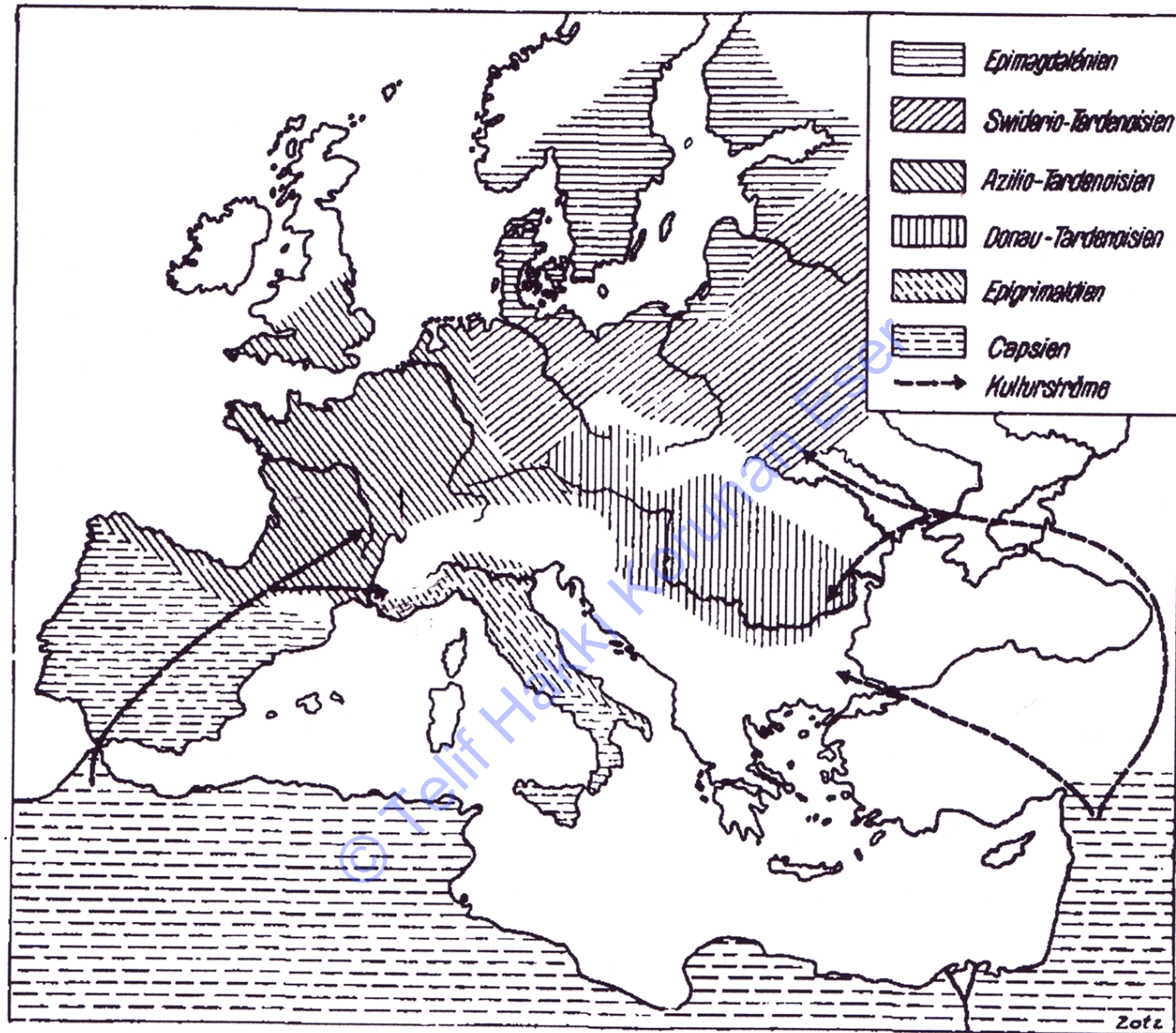
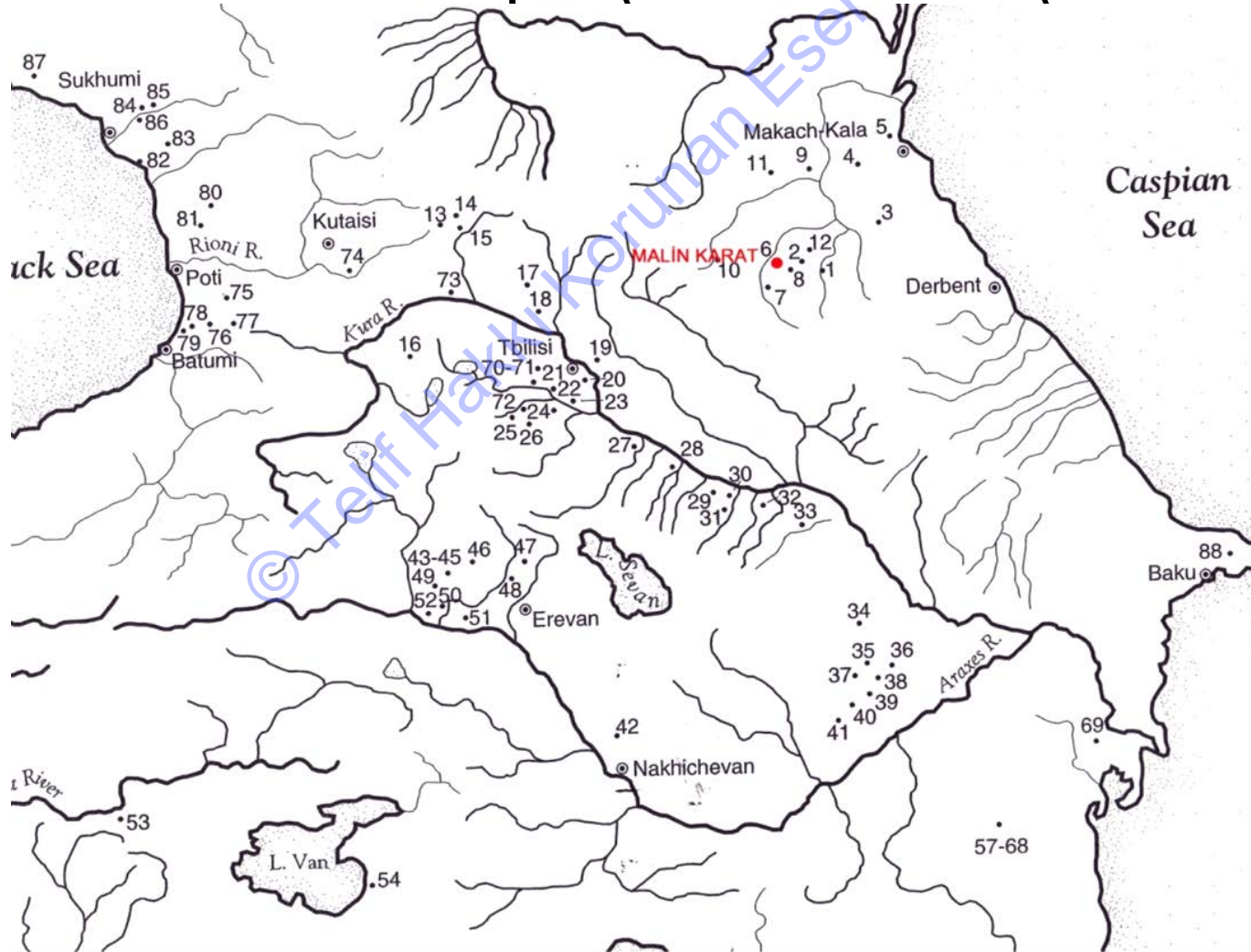

FIG. 6. The Distribution of Swiderio-Tardenoisian and other cultures in Europe.

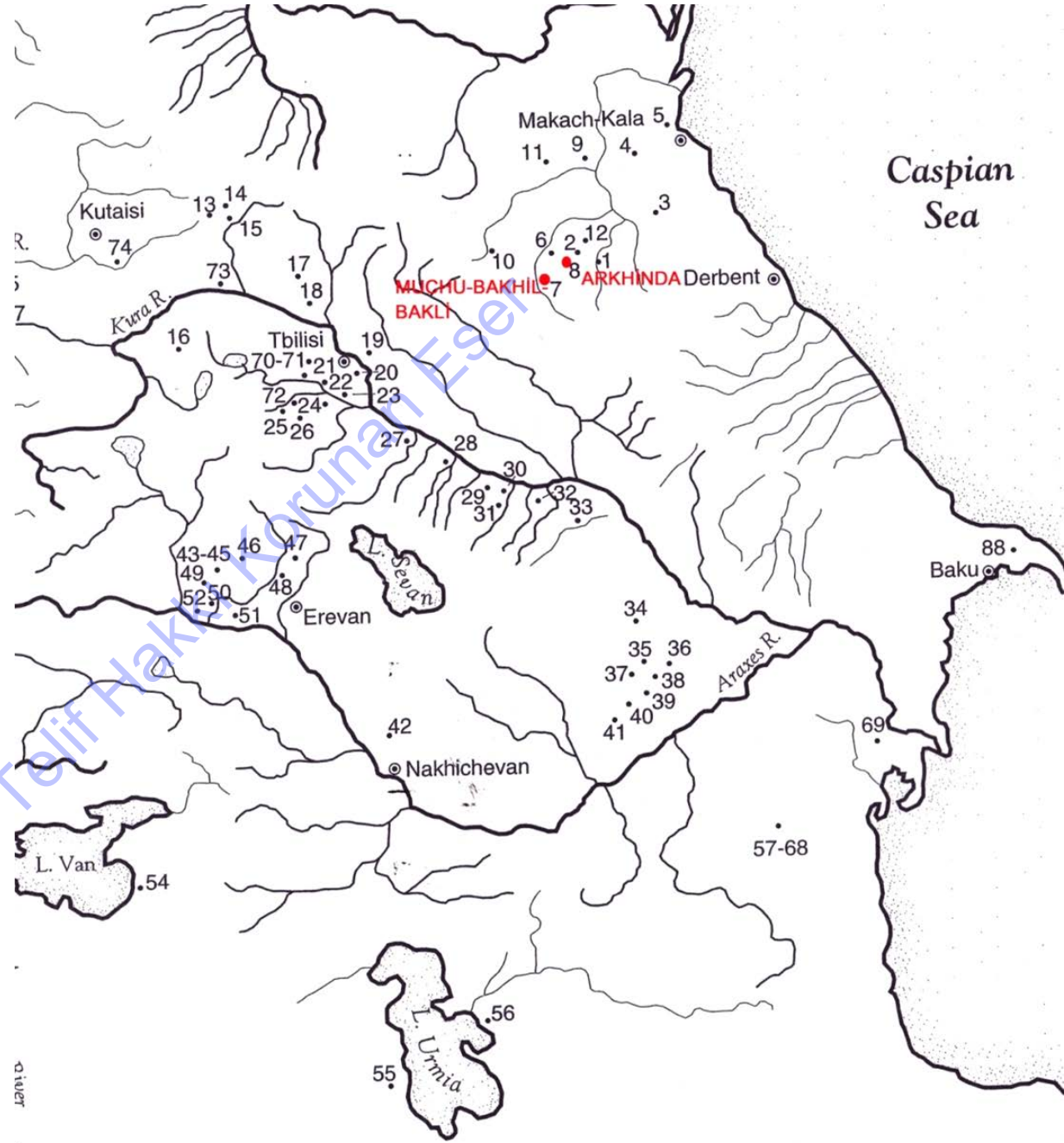

Arkaik karakterde seramik, Yukarı Dağıstan'da Rugudzha Kasabası yakınındaki birkaç yerleşimde bulunmuştur. Malin Karat'ta ise kırmızı renkte birkaç parça çömlek ve fincan parçası bulunmuştur.

Benzer seramik parçaları Arkhinda ve Muchu-Bakhil-Bakli'den ele geçmiştir.

Kaba, kum katkılı seramiğin bazısı kırmızı astarlıdır. Taş alet endüstrisinde makrolit çok yüzeyli tipler göze çarpar.

DAĞISTAN

- Hazar'ın batısında ise tüm yerleşimler göl kenarlarında veya Hazar'a akan nehirlerin kıyısında kurulmuştur.
- Bu yerleşimlerin hiçbirisinde kazı yapılmamıştır. Bilgilerimiz yüzey toplamasına dayanmaktadır.
- Bütün bu yerleşimler Neolitik Çağ'a tarihlenir. Taş alet endüstrisi çakmaktaşı ve obsidyen mikrolitleri içermektedir. Obsidyen Kuzey-Merkezi Kafkasya'dan gelmektedir.

Güney Kafkasya Neolitiği ile Önasya karşılaştırmalı kronoloji tablosu

Stages	Shulaveri	Imiris	Khramis Didi	Aruchlo I	Transcaucasia	Western Anatolia	South Anatolia	North Mesopotamia
I	Shulaveri IX-IV					Hacılar VI-II	Çatal Hüyük X-IX	Samarra
II	Shulaveri III-I	Imiris VII-VI						
III		Imiris V				Hacılar I		Hassuna Ia-c
IV		Imiris IV-I	Khramis Didi IX-VI		Shomu tepe, Toire tepe			Hassuna- Halaf culture
V			Khramis Didi V-I	Aruchlo I	Kul tepe I, Tekhut			

KALKOLİTİK ÇAĞ

- Özellikle çoğu Transkafkasya'da Gürcistan ve Azerbaycan'da olmak üzere günümüzde 70'ten fazla Kalkolitik yerleşim vardır.
- Kafkasya Kalkolitik yerleşimlerinde yapılan surveyler 1975 ve tekrar 1982'de Munchaev tarafından yayınlanmıştır.
- Bu iki çalışma Kalkolitik ekonomi ve kronoloji, Arkeolojik ölçümler ve tipoloji ve detaylı bibliyografya bakımından önemlidir.

		WERKSTOFF STEIN	
PALÄOLITHIKUM (Altsteinzeit)	1,75 Millionen Jahre	Funde der ersten Hominiden in Dmanissi (<i>Homo erectus</i>)	
	35.000	Funde des <i>Homo sapiens</i> in Dewis Chwreli	
MESOLITHIKUM (Mittelsteinzeit)	16.000	Übergang von Höhlen- zu Freilandsiedlungen	
NEOLITHIKUM (Jungsteinzeit)	9.000	Neolithische Revolution: Erste Viehzüchter und Ackerbauern. Herausbildung zweier Kulturbereiche in West- und Ostgeorgien. Erste Keramik um 7.000 v. Chr.	
CHALKOLITHIKUM (Kupfersteinzeit)	6.000	WESTGEORGIEN	OSTGEORGIEN
		DIE EPOCHE DER FRÜHEN METALLE	
	5.600 - 5.400	Erste Kupferobjekte in Sagwardschile, Tetri Mgwime, Samele Klde, Matschara	Erste Kupferobjekte in Chramis Didi-Gora, Aruchlo/Nachiduri
	4.100 - 3.900		Erste Zinnbronzeobjekte in Delissi
FRÜHBRONZEZEIT	3.500		<i>Beginn der Kura-Araxes-Kultur</i>
		Verbreitung von Metallobjekten aus Kupfer und Arsenkupfer	
	3.000		Blütezeit der <i>Kura-Araxes-Kultur</i>
	2.500	<i>Dolmen-Kultur</i> Kurgan von Satschchere Siedlung von Pitschori	<i>Kurgan-Kulturen</i> <i>Martkopi-, Bedeni-, Alzani-Stufen</i> Gold- und Silberobjekte
		Die „klassische“ Zinnbronze setzt sich durch. Aufschwung des Gold- und Silberschmiedehandwerks.	
MITTELBRONZEZEIT	2.000	Grabfunde von Brili u. a. Kaukasische Besonderheit: Antimon	<i>Trialeti-Kultur</i>

KAYNAKÇA

- Glumac, P. ; Anthony, D., 1992, “Culture and Environment in the Prehistoric Caucasus: The Neolithic Through the Early Bronze Age”, **Chronologies in Old World Archaeology**, (Ed.) R. W. Ehrich, University of Chicago Press, Chicago,1. cilt metin s. 196-206/ 2. cilt haritalar s. 163-170. **Üni ktp.&Tarih Kurumu.**
- Kushnareva, K.Kh., 1997, **The Southern Caucasus in Prehistory**, **Tarih Kurumu&Bilkent**